

УДК 811.161.2'282

DOI: 10.32626/2309-7086.2025-22.264-273

Наталія Шеремета

*ORCID 0000-0002-7398-6734,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Світлана Каленюк

*ORCID 0000-0002-6055-8351,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання,
Національний університет імені адмірала Макарова*

АКСІОЛОГІЧНЕ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «РОДИННЕ ВИХОВАННЯ» У ГОВІРКОВОМУ МОВЛЕННІ

Проаналізовано аксіологічне та лінгвокультурне вираження концепту «родинне виховання» в контексті регіонального уснорозмовного дискурсу. Досліджено елементи традиційного дискурсу, у яких вербалізується народне уявлення про родинне виховання. Визначено основні аксіологічні домінанти та символічно-культурні моделі родинних стосунків, що відображають національно-мовну картину світу українців.

Ключові слова: концептосфера, концепт, аксіологія, лінгвокультура, регіональний уснорозмовний дискурс, родинне виховання.

Постановка проблеми. Мова кожного народу через призму сприйняття світу інтерпретує його світогляд. Відображає вірування, ідеологію, морально-етичну еволюцію етносу. Усі ці фундаментальні основи формують у свідомості мовців певні концепти.

Концепти вже тривалий час є об'єктом наукової уваги, у результаті чого лінгвістична гуманітарна парадигма отримала цілісне уявлення про специфіку функціонування у мові низки концептів, як-от: *війна, вірність/невірність, воля, гріх/спокута, життя, жінка, душа, краса, правда, простір, серце, шлях, щастя* тощо (М. Бобро, В. Жайворонок, А. Загнітко, В. Івашенко, В. Кононенко, Н. Коч, Л. Марчук, Т. Радзівська, О. Селіванова, Т. Сукаленко, Г. Яворська та ін.).

Звернення до концептуальної організації картини світу передбачає, з-поміж іншого, вивчення аксіологічних концептів, тобто тих, що наскрізно репрезентують людські цінності. Учені, зокрема, вдаються до дослідження тих аксіологічних концептів, що наскрізно репрезентують людські цінності. Так, Л. Вербицька досліджувала проблему взаємодії мови та культури. Вона наголошує, що мова – це одночасно і компонент культури, і її інструмент [4, с. 198].

О. Черненко дослідила концептополе «духовні цінності» у поетичному доробку В. С. Бойка, визначила особливості вербалізації концептів на позначення універсальних духовних цінностей [21].

О. Скларова описала різні аспекти вияву концепту «патріотизм» у дискурсі Барака Обама [15].

Інтерес лінгвістів до вивчення цінностей у мові зумовив становлення нового напрямку лінгвістики – аксіологічної лінгвістики, ідеї якої активно розвиваються. Аксіологічну лінгвістику можна вважати дослідницьким підходом, що застосовується в рамках низки лінгвістик: когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, аналізу соціального дискурсу, політичної лінгвістики та ін.

Дослідження цінностей у мові базуються на понятті «концепт» (лінгвокультурний концепт).

Концептополе «виховання» на сьогодні є малодослідженим. Відомі лише напрацювання Г. Палиці – вивчення особливостей вербалізації концепту «виховання» на матеріалі українськомовних цитат [13]. Однак дослідження, у яких подавалася б комплексна інформація про специфіку вербальної об'єктивації концепту «родинне виховання» із залученням не лише текстів художньої літератури, публіцистики, наукових та лексикографічних доробок, а й прикладів говіркового мовлення, у сучасній лінгвістиці залишається невирішеним. І напевно чи може бути повністю висчерпаним – багатоаспектність цієї проблеми зумовлює її комплексність та неоднозначність.

Актуальність дослідження визначається необхідністю встановлення специфіки вербальної об'єктивації концепту «родинне виховання» як складника системи української аксіології на доволі широкому фактографічному матеріалі.

Мета дослідження – виокремити та подати лінгвістичну інтерпретацію засобів вербальної об'єктивації концепту «родинне виховання» як складника системи української аксіології.

Задля досягнення мети окреслюємо розв'язання **таких завдань**: дефінувати взаємозумовленість аксіологічних і лінгвокультурних концептів; описати принципи визначення засобів вербальної об'єктивації концепту «родинне виховання» як складника системи української аксіології; зафіксувати та класифікувати з класичних лінгвістичних позицій засоби вербальної об'єктивації концепту «родинне виховання» у говірковому мовленні.

Об'єктом дослідження є концепт «родинне виховання» у системі української аксіології, а предметом – вербальні засоби його об'єктивації у говірковому мовленні.

Джерельною базою дослідження послужили тексти говіркового мовлення, словники та збірки прислів'їв і приказок з різних ареалів України.

У дослідженні було використано такі методи: індуктивний та узагальнення – для формування теоретичного блоку дослідження; описовий – для опису й уточнення провідних ознак і структурних особливостей концепту; методи семантико-когнітивного та аксіологічного аналізу – для ідентифікації в структурі досліджуваного концепту поняттєвих, образних та оцінних складників; лінгвокультурологічний – задля визначення семантичного значення поняттєвих, образних та оцінних складників досліджуваного концепту.

Виклад основного матеріалу. Учення про цінності виокремилось у самостійну філософську галузь у другій половині XIX сторіччя. «Вводячи поняття цінностей, І. Кант протиставляє сферу моралі (свобода) сфері природи (необхідність) і тим самим окреслює головні аксіологічні питання – значення, вибору, повинності, належності, обов'язковості, оцінки, ставлення тощо» [19, с. 14]. І вже на початку XX сторіччя термін «аксіологія» упевнено увійшов до наукового обігу зарубіжної філософії завдяки французькому філософові П. Лапі та німецькому вченому Н. Гартману.

Чималий внесок у розвиток аксіології як науки та еволюційний поступ її центрального поняття «цінність» зробили й українські класики – письменники, філософи, мислителі: І. Вишньський, С. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, М. Драгоманов, М. Козачинський, І. Котляревський, М. Коцюбинський, П. Куліш, М. Лопатинський, І Огієнко, Ф. Прокопович, Т. Шевченко, С. Яворський та інші, чий філософські пошуки були пов'язані з визначенням найвищих морально-етичних цінностей у суспільстві. Найвищими людськими цінностями для П. Гулака-Артемівського та Є. Гребінки були *правда* та *людська гідність* (байки «Пан та Собака», «Рожа да Хміль», «Пшениця» та ін.). П. Куліш вбачав у *душі людини*, а особливо у її поетичному дарові, приховану сутність самої людини («Слово правди»). У творах Т. Шевченка утверджуються такі ціннісні поняття, як: *життя, віра, надія, справедливість, любов, сумління* й ін., з-поміж яких головну роль поет відводить цінності *Україна* та *Доля* (поема «І мертвим, і живим, і ненародженим...» та ін.).

У філософії аксіологія тлумачиться як «вчення про цінності, філософська теорія цінностей, що з'ясує якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси і бажання людей. ... Тільки завдяки актам духовної діяльності можливо увійти у світ цінностей» [19, с. 14].

«Аксіологія як наука про цінності перебуває сьогодні в центрі уваги дослідників із багатьох наукових галузей, – переконує Т. Кузнецова. – Виникнувши в філософії, вона згодом утвердилася в соціології, культурології, філології й дала потужний поштовх подальшому розвитку цих наук. Ще у 20-х роках ХХ ст. була висловлена думка, що цінності дадуть ключ, який врешті-решт звільнить усі гуманітарні науки від їх сучасного стану патетичної поверховості. Особливо активно ціннісна проблематика стала привертати увагу багатьох науковців в останні роки. І це не данина моді, а пошук найбільш безболісного виходу із глобальної світової кризи, яка має, незважаючи на регіональні особливості, спільне соціокультурне підґрунтя» [9, с. 4].

Ключове поняття аксіології «цінність», зауважує Т. Кузнецова, було введене до філософського лексикону тільки в 60-х роках ХІХ століття німецьким науковцем Г. Лотце (1807–1881), який зазначав, що цінності – це те, що не існує, проте має значну силу, за допомогою якої людина створює новий світ культури. Учений визначив основну ознаку цінності – значущість, яка виявилася її домінантною в дефініціях, запропонованих уже іншими дослідниками цієї проблематики [9, с. 10–11].

За даними Академічного тлумачного словника української мови лексема «цінність» є багатозначною: «1. Виражена в грошах вартість чого-небудь; ціна. ... 2. Те, що має певну матеріальну або духовну вартість ... // Цінний предмет... 3. Важливість, значущість чого-небудь...» [3, с. 1588].

За словами О. Скларової, «традиційно цінності є предметом дослідження не лише філософії» [15], і на підтвердження цієї тези дослідниця наводить низку наук, де прямо чи опосередковано вивчаються цінності.

На сьогодні «концепт» є однією з основних одиниць в когнітивній лінгвістиці, але цей феномен, як пише А. М. Приходько [14], все ще не знайшов свого однозначного і несуперечливого визначення. Що пов'язано з порівняно недавнім його функціонуванням у термінологічній системі лінгвістики.

Як стверджує А. Загнітко, різні класифікаційні підходи не заперечують один одного, а лише доповнюють, наголошуючи відповідні суттєві ознаки концептів:

- 1) поняттєві складники;
- 2) образні складники;

- 3) ціннісні складники (ширше – аксіологічні);
- 4) дискурсивну зумовленість і мотивованість;
- 5) статичність;
- 6) динамічність;
- 7) варіативність;
- 8) інваріантність;
- 9) тематичне закріплення;
- 10) регулятивність;
- 11) значущість;
- 12) національно-культурне навантаження;
- 13) інтерпретативність і под. [7, с. 17].

На основі аналізу різних дефініцій схиляємося до визначення А. П. Мартинок: «Концепт» – це колективне знання, що пройшло крізь особистий досвід і емоційно-оцінне переживання, об'єктивоване в матеріальних продуктах діяльності соціальних інститутів (культури, мистецтва, літератури, ЗМІ тощо), яким в процесі соціалізації оволодівають чи його присвоюють і тим самим суб'єктивують, внаслідок чого стає реальною формою свідомості індивідуума» [10].

Когнітивний підхід передбачає розгляд концепту як явище ментального характеру, враховуючи х змістовні одиниці колективного розуму і пам'яті. Саме в межах цього підходу з'являється ідея про існування в мові аксіологічних концептів. У межах лінгвістики дослідження цінностей базуються на понятті «аксіологічний концепт».

Аксіологічний концепт, цитуючи О. Скляріву, – це «оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексику, концептуальної системи та мови мозку, усієї картини світу, відображеної у людській психіці [15, с. 254].

Концепти, як «багатовимірний мисленнєвий конструкт, що відображає процес пізнання світу, результати людської діяльності, досвід і знання про світ» [6], не існують ізольовано, а ситуативно впорядковуються за принципом логічної доцільності й на цій основі включаються у систему більш високого порядку – концептосферу. Концептосфера – це тематично об'єднана сукупність концептів, що є елементом концептуальної картини світу [8].

Вибір концептів, їх поєднання та структурування визначається різними комунікативними факторами – мовними намірами, соціальною роллю учасників спілкування, а також тактико-стратегічною метою мовленнєвої взаємодії й ін. Проте визначальними серед них визначають такі три дискурсивні категорії: середовище, модус і стиль спілкування [22].

Основні значення слова *виховання* збігаються у тлумачних словниках української мови: «Виховання – сукупність знань, культурних навичок, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання», а «виховувати – вирощувати, навчаючи правил поведінки, даючи освіту та ін.; систематичним впливом викликати, розвивати якість почуття, рису вдачі, особливості, прищеплювати що-небудь» [3, с. 118].

Тому у дискурсивній конфігурації концепту «родинне виховання» вбачаємо множини концептів, ситуативно впорядкованих за принципом логічної доцільності та на цій основі включених у концептосферу. Досліджуваний концепт «родинне виховання» актуалізується у різних типах дискурсу, що підкреслює його значущість для носіїв української лінгвокультури.

Основними завданнями сімейного виховання на сучасному етапі розвитку України як суверенної держави є виховання в дітей гуманності (поваги до

людей, співчуття і чуйності, доброзичливого відношення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної і світової культури, до формування загальнолюдських ідеалів добра, справедливості, чуйності, чесності і порядності, до свого способу життя на основі волі, моральності, культури, краси); виховання дитини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним трудівником, гарним сім'янином [2, с. 26].

Найголовнішу виховну місію виконують батьки дитини. Саме їм належить основна роль у формуванні свідомості, переконань, почуття честі, гідності, совісті. Видатний український просвітник Іван Огієнко усіма своїми навчаннями доводить істинність народної мудрості: *«Чого батько і мати навчать у родині, з тим і в світ піде дитина»*. Адже саме в колі родини, сім'ї в душу дитини засивається все те добре, світле, радісне, що допоможе в майбутньому стати справжньою людиною, досягти успіху в житті: *«Кожний батько, особливо ж інтелігент, мусить говорити в своїй родині тільки літературною мовою, мусить в'яснювати рідномовні гасла та обов'язки, завжди даючи добрий приклад своїй дружині та дітям, і завжди вимагаючи від них уживати чистої мови»* [12], *«Ледача та дитина, котрої батько не вчив [20, с. 303], Ни впаде яблечко далеко, тики там же / Яблуку то яблуні далеко ни ткотця / Хто дітей не карає, той на смарость сльози має / Учи дітей не страшкою, а ласкою* [1, с. 27–28].

Щаслива й успішна родина – це те пріоритетне завдання, яке ставить перед собою кожен індивід, тому що особисте життя людини тісно переплітається з іншими сферами її життєдіяльності.

Як засвідчує фактичний матеріал, домінантною цінністю родини є діти. А в концептосфері «родинне виховання» потрапляють такі його складники, як: духовність, гуманність, патріотизм, працелюбство, сімейність.

Іван Огієнко, справедливо вважаючи, що дитина зможе реалізувати себе лише в рідномовному оточенні – за умови знання і любові до рідної мови, закликає вдома розмовляти тільки рідною мовою заради душевного спокою і насолоди в житті: *«Мати, що не навчить своєї дитини рідної мови й не зацупить їй правдивої любові до неї, є зрадниця своєї нації. Цей найбільший гріх супроти свого народу непокоїтиме таку матір ціле життя, й вона не знає правдивого щастя до могили... Кожний громадянин, що хоче частя своєму народові, мусить повсякчасно працювати й для збільшення культури своєї літературної мови... Уживання в родиннім житті чужої мови, мішані подружжя, чужомовна школа... – це початки мовного винародовлення»* [12, с. 14].

Образний компонент будь-якого концепту, а, отже, і концепту виховання – це метафори та паремії, що вживаються з цим словом (концептом) чи його синонімами. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави окреслити певні тенденції. Лексико-семантичні варіанти слова «виховання» зумовлені двома дієслівними формами – **виховувати** і **виховати**: *Виховуй дитину, поки лежить упоперек лавиці* [20, с. 275], *Яка мати вищикана, таку доно виховала* [1, с. 29].

З огляду на це, цілком зрозуміло, що найбільшу кількість варіантів-синонімів представляють саме дієслівні метафори: **Зроблю з него людину / Видиш, Іленко, вівела дітій у люди та к маси на старість утіху / Мусиш жити: діти малі, треба ші їх ставити на ноги / Не (ни) ті батьки, шо в світ привели, а ті, шо в люди вивели** [20, с. 196, 53, 181, 314], *Як не навчив в пелюшках, то не навчши і в подушках / Батько – ворог, бо добре радить / Рідна мати високо замахує, но помалу б'є / Поки діти малейкі, то й мати дуренька* [1, с. 28, 26], *Люби як душу, труси як грушу* [11, с. 332], *Добре, як є старина, то коло*

хативсьо зробит і дітий допантрує [16, с. 99], Мій тато довго не тирнів: лиш котре з дітийне слухало, шмалив по чім попало [16, с. 668], Та ту галайсту траба годувати, вбирати, а ни так собі [16, с. 66].

Паремії у контексті нашого дослідження розуміємо як прислів'я та приказки. Аналіз прислів'їв і приказок зі словом *виховання*, його похідними та синонімами вказує, що додатково цей концепт може репрезентувати й такі поняття:

рід (родина, фамілія) й говірккові синоніми: *одної крові* [17, с. 97], Ви всі на одно копито, з *одного тіста* / Оба з *одного копита* / Та то все родина – *одного плота кіле* / Найдорожчий клад, коли в *родині* лад [20, с. 104, 168, 307], *Свий посварит* – що чужий пошкодує / *Яке курія, таке насія* [1, с. 25, 27], *Яблуко від яблуні далеко не впаде* / *Біля матері і сіль цукром здається* [11, с. 331], *З фамілії у фамілію* Міхайчуки були добрими господарями, шпаровитими, дбайливими / *Гід розповідав, що їх фамілія* ведеси с тих Бисковрайних, *йкі приїхали суда жити дес з-під границі* [16, с. 579].

То челядь моя [16, с. 638], *Як цю глоту прогодувати* [16, с. 72], *На таку ззіжє траба хліба та й до хліба, та й убрати в шос траба* [16, с. 164], *В цім кагалі ни годин спочети* [16, с. 181];

батьки (мати та батько): *З пеценого сина – батькови* чорна година [20, с. 295], *Яка ватра, такий дим, який батько, такий син* / *Яка довбня, такий клин, який батько, такий син* / *Яка хата – такий тин, який батько – такий син* / *Який колік, такий тин, який батько, такий син* / *Який тато, такий син – віносили ї бочки сир* [20, с. 344-345], *Яка мама, така й донька* [17, с.150], *Яка мати, така дочка / які батькі, такі діти* [11, с. 331], *Який (якій, які) дуб (ясенн), такий (такій, такі) тин (клин), який (якій, які) батько, такий (такій, такі) син* / *Яка мамка, така й лялька / Яка щена, така й яблуня / Яка матка, такі дятки* [1, с. 29, 26], *Нема у мамі щиріціо жєлібниці, як рідна донька, та й то ни кожда* [16, с. 113].

Із наведеного випливає, що семантично паремії з концептом виховання щонайперше репрезентують концептополе (як сукупність концептів) «родина», ключовими смислами якого стають *любов, підтримка, відповідальність, віра, єдність родини*.

Відзначимо, що зміст чималої кількості варіантів скерований на опис концепту *родинне виховання* від оберненого. Так, концепт *родинне виховання* може віддзеркалювати соціокультурну амбівалентність у традиційному середовищі – шанування материнства як життєвої місії з одного боку, а, з іншого, його знецінення через економічну скруту та суспільну буденність (*хролиця, льоха*): *А багатодітні жінки були такі, що багато родили дітей, то їх називали крулиця, або називали, народила як льоха поросят. І ду них тей так само обрацалися. Як хто сучустував її, що вуна там багато тих дітей, а хто казав: як рудила, ту мугла рудити, то може вуспітувати. Хай вуспітує, хай та мучаця ті діти. А мучилися, бо ш бугато тих дітей, де ш вуни мугли бути всі дуглянуті чи всі ухожині* [5, с. 126–127].

Паремії можуть протиставлятися з невихованістю / невихованням: На віки пропав наш *блудний син* / *З пеценого сина* – батькови чорна година [20, с. 40, 295], *Одбилає од роду* – як камінь у воду / *Рід не без виротка* / *Нема роду без вироду* [1, с. 25], *Хто ни слухає батька й матері, той собачої шкури послухає* [1, с. 28], *Ти маєш таку пінзу, що усім цявкає – ні старому, ні малому ни змовчит* [16, с. 423].

У зв'язку з цим до їхньої вербальної структури доволі часто вводиться слово *свиня* (та похідні цього слова): *Із свині чоловік нігде не буде, але з чоловіка свиня ся може стати* / *З свині людини не буде* / *Кажи дитині: «Свиня,*

свиня», вона рохкати зачне / Пусту (поклади) *свиню* під (за) стів, а вона вилізе (лізе) на стів [20, сс. 295, 297, 322].

Ці приклади, на нашу думку, цілком можна вважати складниками концептополя «поведінка людини в соціумі».

Отже, образний компонент концепту «виховання» формується за допомогою переважно дієслівних метафор або описових форм, що є належними до сталих мовленнєвих конструкцій, а також паремій, які здебільшого представляють два концептополя – «родина» та «поведінка людини в соціумі».

У праці Г. Палиці зазначається, що експлікація оцінного компонента концепту «виховання» в позитивний контекст може відбуватися протиставленням прикметників *добрий – поганий*. На підтвердження цієї тези дослідниці наводять такий приклад: *Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми* (А. Макаренко) [13, с. 188].

Народна мудрість зауважує: *Кілько я з дітьми намучилася, наззідблала, заків повіростали. Правда, тепер мене не забувають* [16, с. 311], *У Бутилевички мою фречині тіти* [16, с. 601] і – *Дітей годуй, а на старість торбу готуй / А вже тії дочки, то роздінуть до сорочки / Де сім дочок, там хата не заметяна* [1, с. 28, 30].

Висновки. Дослідження аксіологічного та лінгвокультурного вираження концепту *родинне виховання* у говірковому мовленні засвідчило його морально-етичну глибинність у мовні картини світу українців. Аналіз повсякденних висловлювань-розмірковувань і сталих зворотів уможливив виокремлення аксіологічних домінант концепту – шанування батьків, працьовитість, взаємовідповідальність за рід, внутрішня гармонія сімейного життя. Символічні образи успішної родини утверджують духовну єдність поколінь – осердя національного буття. Концепт *родинного виховання*, що базується на ідеалах добра, взаємоповаги, любові до родини, духовної спадкоємності поколінь, відповідно до опрацьованого діалектного матеріалу, виразно простежується у традиційних моделях виховання.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у порівняльному аналізі сучасних мовних практик виховання з традиційними моделями, а також у вивченні когнітивно-комунікативно аспекту вираження родинних цінностей у сучасному українському мовленні.

Список використаних джерел і літератури:

1. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав: Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін; Луцьк: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2003. 177 с.
2. Бужина І. В. Навчальний посібник до дисципліни «Сімейна педагогіка». Одеса: Університет Ушинського, 2022. 101 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. VIII. 1728 с.
4. Вербицька Л. О. Мова як складова існування культури. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2023. № 29. Т. 1. С. 198–202.
5. Волинські говірки Хмельниччини. Збірник діалектних текстів: навч.-метод. посіб. / упоряд.: Н. Д. Коваленко, Б. О. Коваленко. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 344 с.
6. Єсипенко Н. Г. Об'єктивація художніх концептів у пригодницькому романі. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. Чернівці, 2009. Вип. 430. С. 162–173.

7. Загнітко А. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 12–21.
8. Кожушко І. Про специфіку вживання терміна «концептосфера» в сучасній когнітивній лінгвістиці. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 22. С. 285–289.
9. Кузнецова Т. Аксиологія соціальних комунікацій: навч. посібник. Суми: Вид-во Сумського державного університету. Суми, 2012. 300 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14061114.pdf>.
10. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Харків, 2009. № 837. С. 14–18.
11. Мацюк З. Що сільце, то нове слівце: слов. фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 476 с.
12. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Факс. вид. Київ: АТ «Обереги», 1994. 72 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ohiyenko_Ivan/Nauka_pro_ridnomovni_oboviazky_vytyahy.txt?
13. Палиця Г. С. Вербалізація концепту «Виховання» в україномовних і німецькомовних цитатах. *Молодий вчений*. 2017. № 4.3. С. 186–190. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.3/45.pdf>.
14. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
15. Склярова О. П. Концепт ПАТРІОТИЗМ у дискурсі Барака Обама. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2008. № 2. С. 254–265. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10987/26-Sklyarova.pdf>.
16. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 687 с.
17. Тищенко Т. Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи: навч. посіб. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 382 с.
18. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 223 с.
19. Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
20. Фразеологізми та паремії Чернівеччини: матеріали до словника / Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці, 2017. 352 с.
21. Черненко О. І. Концептополе ДУХОВНІ ЦІННОСТІ в ідіостилі Віктора Бойка: дис. ... д-ра філософії. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. 246 с.
22. Яковлев М. Дискурсивні конфігурації концептів у структурі терміносистем і концептополів політичної науки. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. Львів, 2019. Вип. 22. С. 216–221.

References:

1. Arkushyn, H. (2003) Skazav, yak dva zv'iazav: Narodni vyslovy ta zahadky iz Zakhidnoho Polissia i zakhidnoi chastyny Volyni [He Said, Like He Tied Two Together: Folk Sayings and Riddles from West Polissia and the Western Part of Volyn]. Liublin; Lutsk: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. 177 s. (in Ukr).
2. Buzhyna, I. V. (2022) Navchalnyi posibnyk do dystsypliny «Simeina pedahohika» [Textbook for the Discipline «Family Pedagogy»]. Odesa: Universytet Ushynskoho. 101 s. (in Ukr).
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [A Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (with appendices and additions)] (2005) / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun». VIII. 1728 s. (in Ukr).

4. Verbytska, L. O. (2023). Mova yak skladova isnuvannia kultury [Language as a Component of Cultural Existence]. *Zakarpatski filolohichni studii* [Transcarpathian Philological Studies]. Uzhhorod. № 29. T. 1. S. 198–202. (in Ukr.).
5. Volynski hovirky Khmelnychchyny. Zbirnyk dialektykh tekstiv: navch.-metod. posib. [Volynian Dialects of Khmelnytskyi Region. A Collection of Dialectal Texts: Educational and Methodological Study Guide] (2019) / uporiad.: Kovalenko N. D., Kovalenko B. O. Kamianets-Podilskyi: TOV «Ruta». 344 s. (in Ukr.).
6. Yesypenko, N. H. (2009). Obiektivatsiia khudozhnikh kontseptiv u pryhodnytskomu romani [Objectification of Artistic Concepts in the Adventure Novel]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Hermanska filohiia*. Chernivtsi. Vyp. 430. S. 162–173. (in Ukr.).
7. Zahnitko, A. (2010). Klasyfikatsiini typolohii kontseptiv [Classification Typologies of Concepts]. *Linhvistychni studii*. Vyp. 21. S. 12–21. (in Ukr.).
8. Kozhushko, I. (2011). Pro spetsyfyku vzhivannia termina «kontseptosfera» v suchasni kohnityvni linhvistytsi [On the Specifics of Using the Term «Conceptosphere» in Modern Cognitive Linguistics]. *Linhvistychni studii*. Vyp. 22. S. 285–289. (in Ukr.).
9. Kuznietsova, T. (2012). Aksiolohiia sotsialnykh komunikatsii: navch. Posibnyk [Axiology of Social Communications: Study Guide]. Sumy: Vyd-vo Sumskoho derzhavnogo universytetu. Sumy. 300 s. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14061114.pdf>. (in Ukr.).
10. Martyniuk, A. P. (2009). Perspektyvy dyskursyvnogo napriamu doslidzhennia kontseptiv [Perspectives of the Discursive Approach to Concept Research]. *Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu im. V. N. Karazina*. Kharkiv. № 837. S. 14–18. (in Ukr.).
11. Matsiuk Z. Shcho sil'tse, to nove sliv'tse: slov. frazeolohizmiv Zakhidnoho Polissia [Every Village comes with a New Word: Dictionary of Phraseological Units of West Polissia]. Lutsk: Vezha-Druk, 2013. 476 s. (in Ukr.).
12. Ohiienko, I. (1994). Nauka pro ridnomovni obov'iazky: Ridnomovnyi katekhyzys dlia vchytelev, robitnykiv pera, dukhovenstva, advokativ, uchniv i shyroko hromadianstva [The Science of Native Language Duties: A Native Language Catechism for Teachers, Writers, Clergy, Lawyers, Students, and the General Public]. Faks. vyd. Kyiv: AT «Oberehy». 72 s. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ohiyenko_Ivan/Nauka_pro_ridnomovni_oboviazky_vytiah.txt?. (in Ukr.).
13. Palytsia, H. S. (2017). Verbalizatsiia kontseptu «Vykhovannia» v ukrainomovnykh i nimetskomovnykh tsytatakh [Verbalization of the Concept «Upbringing» in Ukrainian and German Quotes]. *Molodyi vchenyi*. № 4.3. S. 186–190. URL: <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2017/4.3/45.pdf>. (in Ukr.).
14. Prykhodko, A. M. (2008.) Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno- dyskursyvni paradymy linhvistyky [Concepts and Concept Systems in the Cognitive-Discursive Paradigm of Linguistics]. *Zaporizhzhia: Premier*. 332 s. (in Ukr.).
15. Skliarova, O. P. (2008). Kontsept PATRIOTYZM u dyskursi Baraka Obamy [The Concept of PATRIOTISM in the Discourse of Barack Obama]. *Linhvistyka XX stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy*. № 2. S. 254–265. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10987/26-Sklyarova.pdf>. (in Ukr.).
16. Slovyk bukovynskykh hovirok [Dictionary of Bukovynian Dialects]. (2005) / za zah. red. N. V. Huiwaniuk. Chernivtsi: Ruta. 687 s. (in Ukr.).
17. Tyshchenko, T. (2014). Skhidnopodilskyi rodylnyi obriad: leksykohrafichni i tekstovyi opysy: navch. Posib. [East Podillia Birth Ritual: Lexicographical and Textual Descriptions: Study Guide]. Uman: VPTs «Vizavi». 382 s. (in Ukr.).
18. Ukrainska mova. Korotkyi tlumachnyi slovyk linhvistychnykh terminiv [The Ukrainian Language. A Concise Explanatory Dictionary of Linguistic Terms] (2001) / S. Ya. Yermolenko, S. P. Bybyk, O. H. Todor; za red. S. Ya. Yermolenko. Kyiv: Lybid. 223 s. (in Ukr.).

19. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. (2002) / [redkol.: V. I. Shynkaruk (holova) ta in.]. Kyiv: Abrys. VI, 742 s. (in Ukr.).
20. Frazеологізми та паремії Чернівецького регіону: матеріали до словника [Phraseological Units and Paremias of Chernivtsi Region: Materials for a Dictionary] (2017) / H. Kuz, N. Rusnak, M. Skab, L. Tomusiak. Chernivtsi. 352 s. (in Ukr.).
21. Chernenko, O. I. (2021). Kontseptopole DUKHOVNI TSINNOSTI v idiostyli Viktora Boika [The Concept Field of SPIRITUAL VALUES in the Idiostyle of Viktor Boiko]: dys. ... d-ra filosofii. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody. 246 s. (in Ukr.).
22. Yakovliev, M. (2019). Dyskursyvni konfihuratsii kontseptiv u strukturi terminosystem i kontseptopoliv politychnoi nauky [Discursive Configurations of Concepts in the Structure of Terminology Systems and Concept Fields of Political Science]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politoh. studii*. Lviv. Vyp. 22. S. 216–221. (in Ukr.).

Nataliia Sheremeta, Svitlana Kaleniuk

AXIOLOGICAL AND LINGUOCULTURAL EXPRESSION OF THE «FAMILY UPBRINGING» CONCEPT IN DIALECTAL SPEECH

The article analyzes the axiological and linguocultural expression of the «family upbringing» concept within the context of regional oral discourse. In the discursive configuration of the «family upbringing» concept, we see a multitude of concepts, situationally organized according to the principle of logical expediency and thus included in the concept sphere. The studied concept of «family upbringing» is actualized in various types of discourse, which emphasizes its significance for the speakers of Ukrainian linguoculture. The most important educational mission is carried out by the child's parents. It is they who have the primary role in forming the child's consciousness, convictions, and sense of honor, dignity, and conscience. The factual material confirms that the dominant value of the family is children. Furthermore, the conceptsphere of «family upbringing» includes such components as spirituality, humanity, patriotism, diligence, and family-orientation. The figurative component of the concept of *upbringing* consists of metaphors and paremias used with this word (concept) or its synonyms. Verbal metaphors represent the largest number of synonym variants. Analysis of proverbs and sayings with the word *upbringing*, its derivatives and synonyms indicates that this concept can also represent the following concepts: kin (family, lineage) and dialect synonyms, parents (mother and father). The content of a considerable number of variants is aimed at describing the concept of *family upbringing* from the opposite perspective. Paremias can be contrasted with ill-manneredness/lack of education. Such examples can be considered components of the concept field «human behaviour in society». An analysis of everyday expressions-reflections, and fixed phrases made it possible to identify the axiological dominants of the concept: respect for parents, hard work, mutual responsibility for the family, and inner harmony in family life. Symbolic images of a successful family affirm the spiritual unity of generations – the core of national existence. We see the prospects for further research in the comparative analysis of modern language practices of upbringing with traditional models, as well as in the study of the cognitive-communicative aspect of expressing family values in modern Ukrainian language.

Keywords: conceptsphere, concept, axiology, linguoculture, regional oral discourse, family upbringing.

Отримано: 15.09.2025 р.